

➤ Koronapandemian ja Venäjän Ukrainaan hyökkäämisen merkitykset ikäihmisille

Jonna Ojalampi¹ ja Suvi-Maria Saarelainen¹

¹*Itä-Suomen yliopisto, Filosofinen tiedekunta, Teologian osasto*

Aikaisemmat tutkimukset osoittavat, että ihmisen ikä voi vaikuttaa siihen, miten hän merkityksellistää kollektiivisia kriisejä ja selviytyy niissä. Tässä laadullisessa tutkimuksessa selvitetään, millaisia merkityksiä ikäihmiset rakentavat covid-19-pandemiasta ja Venäjän hyökkäyksestä Ukrainaan kollektiivisina kriiseinä. Teema-analyysin avulla tarkastellaan 24 henkilön haastattelua, jotka toteutettiin kesäkuun 2022 ja tammi-kuun 2023 välillä. Haastateltavat olivat iältään 69–92-vuotiaita. Tulokset osoittavat, että Venäjän hyökkäys Ukrainaan horjutti ikäihmisten perustavia uskomuksia heidän omista kyvyistään ennakoida todellisuutta ja vaikuttaa siihen. Uskonnosta etsittiin sodalle tarkoitusta, jota se ei kuitenkaan tarjonnut. Menneisyydestä pintaan nousivat lapsuuden aikaiset ja ylisukupolviset sotamuistot. Koronapandemia sen sijaan hyväksyttiin osaksi elämään kuuluvaa epävarmuutta. Ukrainan sotaa ja koronapandemiaa yhdisti kuitenkin se, että molemmat horjuttivat ikäihmisten elämän merkityksellisyyden kokemusta uhkaamalla heidän jälkipolviensa tulevaisuutta. Yhteenvedona voidaan todeta, että kollektiivisissa kriiseissä ikäihmisille erityisen tärkeää elämän merkityksellisyyden näkökulmasta on ajallisen koherenssin kokemus.

Johdanto ja tutkimustehtävä

Tutkimukset osoittavat ikäihmisten selviävän nuoria ihmisiä paremmin kollektiivisissa kriiseissä (esim. Phifer 1990; Adhikari & Bhagawati 2019; ks. myös Grossmann ym. 2010). Korkea ikä näyttäytyi myös covid-19-pandemian aikana psyykkiseltä kuormitukselta suojaavana tekijänä, vaikka yli 70-vuotiaat kuuluivat vakavan koronavirusinfektion riskiryhmään. Pandemia-aikana esimerkiksi elämän merkityksellisyyden kokemus horjui ikäihmisillä vähemmän kuin nuorilla (Tiilikainen ym. 2021; Saarelainen ym. 2022; Ojalampi ym. 2023). Syyksi tälle on arveltu ikäihmisten elämäkokemukseen

perustuvia kehittyneempiä selviytymiskeinoja (García-Portilla ym. 2021; Park ym. 2021; Pearman ym. 2021; Tiilikainen ym. 2021; Saarelainen ym. 2022; Ojalampi ym. 2023).

Toisaalta ikäihmisten psyykkisestä kestävydestä kollektiivisissa kriiseissä on saatu myös toisenlaisia tuloksia; esimerkiksi koronapandemian yhteydessä ikäihmisten stressi saattoi lisääntyä ajan kuluessa (Park ym. 2021). Iän lisäksi erilaisissa kollektiivisissa kriiseissä kuormitukseen vaikuttavatkin myös monet muut, esimerkiksi sosioekonomiset, tekijät (esim. Acierno ym. 2006; Dell’Osso ym. 2012; Park ym. 2012). Vaikka aikaisemmat kriisit voivat vahvistaa, ne voivat myös lisätä psyykkistä haa-

voittuvuutta; onkin todettu, että kollektiivisissa kriiseissä aikaisempi altistuminen traumaattisille tilanteille voi lisätä stressiä (Acierno ym. 2006).

Suomalaisten näkökulmasta koronapandemian lisäksi toinen ajankohtainen kollektiivinen kriisi on ollut Venäjän hyökkäys Ukrainaan. Tutkimusta aiheesta on vielä vähän, mutta ensimmäiset tutkimustulokset viittaavat pandemiaan verrattuna päinvastaiseen tilanteeseen: ikäihmisille Ukrainan tilanne näyttäisi aiheuttavan suurempaa psyykkistä kuormitusta kuin nuorille (Helfer ym. 2022; Valtioneuvosto 2022). Tässä artikkelissa analysoidaan, miten ikäihmiset merkityksellistävät koronapandemiaa ja Venäjän hyökkäystä Ukrainaan kollektiivisina kriiseinä.

Yksilön näkökulmasta kollektiivinen kriisi voi olla yhtä aikaa sekä henkilökohtaisesti merkityksellinen että tarkasteltavissa ikään kuin etäämpää yhteisöllisenä kriisinä. Erityisesti koronapandemia on ollut poikkeuksellinen kollektiivinen kriisi, johon kohdistuvissa tutkimuksissa esiin ovat nousseet molemmat näkökulmat (ks. esim. Marinaci ym. 2021; Sandbakken & Moss 2023). Painotus on kuitenkin ollut enemmän yksilöiden arjen kokemuksissa. Esimerkiksi Suomessa tutkimuksia pandemian vaikutuksesta ikäihmisten arkeen on tehty jo useita (Aaltonen ym. 2021; Aholola ym. 2021; Kulmala ym. 2021; Rantanen ym. 2021; Tiilikainen ym. 2021; Uotila & Jolanki 2022).

Pandemiaan verrattuna Venäjän hyökkäys Ukrainaan taas on tavallisen suomalaisen näkökulmasta vähemmän arkinen ja konkreettinen: vaikka sillä on välillisiä vaikutuksia arkeen, sodankäynti tapahtuu maantieteellisesti Suomen rajojen ulkopuolella. Tutkimuksessa on todettu, että tämänkaltaiset median kautta koettavat kollektiiviset kriisit ovat yksilöä epätodennäköisesti traumatisoivia (North & Pfefferbaum 2002). Tilanne voi kuitenkin olla toinen, jos kollektiiviseen kriisiin liittyy jotakin yksilölle henkilökohtaisesti merkityksellistä. Tästä näkökulmasta tärkeää onkin se, että Suomi on hyökkäävän tahon rajanaapuri, jon-

ka kanssa se on itsekin käynyt menneisyydessä sotaa. Yli 80-vuotiailla ikäihmisillä tästä sodasta voi olla myös henkilökohtaisia muistikuvia.

Teoreettinen viitekehys

Merkityksellistäminen tai merkityksen rakentaminen (*meaning making*) on psykologian eri aloilla hyödynnetty tutkimusteoreettinen viitekehys, jossa tarkastellaan, miten yksilö rakentaa suhdettaan ympäröivään todellisuuteen. Merkityksen rakentamisen ytimessä on järjeittäminen (*sense making*), jonka kautta yksilö arvioi kohtaamiaan tilanteita, esimerkiksi niiden syy- ja seuraus- eli kausaalisuhteita, jotka luovat perustan yksilön toimijuudelle. Tällaisena informaation prosessointina ymmärrettynä järjeittäminen ei kuitenkaan vielä ole merkityksen rakentamista (Park & Folkman 1997, 125). Merkityksen rakentamista siitä tulee vasta, kun järjeittämistä vaativaan tilanteeseen liittyy jotakin yksilölle henkilökohtaisesti tärkeää. Tutkimustraditiossa yksi tunnetuimpia teorioita on Parkin ja Folkmanin (1997) ja sittemmin Parkin (2010) edelleen kehittämä merkityksen rakentamisen malli. Mallin mukaan merkityksen rakentamista aktivoivat tilanteet, jotka uhkaavat yksilön perustavia uskomuksia todellisuudesta ja itsestä (*global meaning*) (Park 2010). Tätä perusorientaatiota on tutkimuksissa käsitteellistetty eri tavoin, ja käsillä olevassa tutkimuksessa siihen viitataan elämänkatsomuksen käsitteellä (ks. Ojalampi 2021). Elämänkatsomuksen nähdään tyyppillisesti koskevan esimerkiksi todellisuuden ennakoitavuutta, yksilön omanarvontuntoa (*self-worth*), toimijuutta ja pystyvyyttä sekä toisten ihmisten hyväntahtoisuutta (Bulman & Wortman 1977; Baumeister 1991; Park & Folkman 1997).

Merkityksen rakentamisen prosessi voi aktivoitua elämänkatsomusta uhkaavien kokemusten lisäksi myös sellaisissa tilanteissa, jotka horjuttavat yksilön elämän merkityksellisyyden kokemusta (Park 2010). Elämän merkityksellisyys viittaa subjektiiviseen arvioon oman elä-

män koherenssista (*coherence/comprehensibility*), arvosta (*significance/value/worth*), suunnasta tai tarkoituksesta (*orientation/direction/purpose*) sekä kuulumisesta osaksi jotakin itseä suurempaa (*belonging* (Schnell 2009). Suunnan ja tarkoituksen osalta elämän merkityksellisyyteen keskittyvässä tutkimuksessa on korostettu tulevaisuutta, mutta ikäihmisten merkityksellisyyden kokemuksessa erityisen tärkeää on orientoituminen omaan menneisyyteen (Krause 2004; Duppen ym. 2019; Pirhonen ym. 2023). Kokemus elämän merkityksellisyydestä rakentuu sekä elämäntarkoituksen että elämän merkityslähteiden varaan. Merkityslähteet viittaavat henkilökohtaisiin sitoumuksiin eli ”käytännössä toteutettaviin arvoihin” (Schnell 2009, 487), joita ihminen aktiivisesti toteuttaa arjessaan. Erityisesti lähi-suhteiden rooli merkityslähteiden joukossa näyttää kasvavan ihmisen ikääntyessä (Duppen ym. 2019).

Aineistonkeruu

Aineistonkeruulle ja tutkimussuunnitelmalle pyydettiin Itä-Suomen yliopiston tutkimuseettisen toimikunnan ennakoarviointi. Haastateltavat tavoitettiin etelä- ja itäsuomalaisten ikäihmisten elämän merkityksellisyyden kokemusta selvittävän tutkimuskyselyn välityksellä. Mainitun tutkimuksen kyselylomake lähetettiin postitse Eläkkeensaajien keskusliiton kautta. Tämä artikkeli ei käsittele tutkimuskyselyn aineistoa, mutta vastaajat saivat halutessaan ilmoittaa yhteystietonsa myöhempää yksilöhaastattelua varten. Yhteystietonsa jättäneistä henkilöistä haastateltaviksi kutsuttiin osallistujia siten, että he edustivat mahdollisimman monipuolisesti kyselyyn osallistuneiden joukkoa.

Tutkimusaineisto koostuu 24 ikäihmisen teemahaastattelusta, jotka toteutettiin kesäkuun 2022 ja tammikuun 2023 välisenä aikana. Viimeiset covid-19-pandemiarajoitukset päättyivät Suomessa kesäkuussa 2022 (Valtioneuvosto 2023), mutta Venäjän hyökkäys Ukrainaan oli alkanut helmikuussa 2022. Haasta-

teltavat olivat iältään 69–92-vuotiaita. Vähintään 85-vuotiaita haastateltavia oli yhdeksän. Ikä itsessään ei välttämättä kerro ihmisen toimintakyvystä ja arjessa selviytymisestä: tämän tutkimuksen osallistujat edustavat pääosin kolmatta ikää, sillä heidän itsenäinen toimijuutensa arjessa oli verrattain vahvaa. Käytetty pitkä kyselylomake vaikutti osaltaan siihen, että neljännen iän edustajia ei osallistujien joukossa juurikaan ollut.

Naisia oli haastateltavista 17 ja miehiä seitsemän. Haastateltavista 13 asui yksityiskodissa ja 11 palvelutalossa. Näiden lisäksi aineisto sisälsi kaksi haastattelua, jotka jätettiin analyysin ulkopuolelle: yhdessä haastattelussa nauha oli vioittunut ja toisessa haastateltavan puolison aktiivisuus vaikutti merkittävästi aineiston luonteeseen. Haastattelihoita oli viisi, joista kaksi on tämän artikkelin kirjoittajia. Yksi haastateltava ei antanut suostumusta haastattelunsa nauhoittamiseen, jolloin haastatteliho (1. kirjoittaja) teki muistiinpanoja haastattelun aikana ja tarkistutti ne haastateltavalla.

Haastattelut tehtiin osana tutkimushanketta, jonka tarkoituksena oli tarkastella ikäihmisten elämän merkityksellisyyden kokemusta ja merkityslähteitä. Aikaisempaan tutkimukseen perustuen teemahaastattelurunko rakentui pysyvien pääteemojen varaan: haastatteluissa käsiteltiin esimerkiksi ihmissuhteisiin, kuolevaisuuteen, arvoihin, tulevaisuuteen ja uskonnon merkitykseen liittyviä teemoja. Lisäksi esillä olivat päivittäinen arki sekä covid-19-pandemian vaikutus siihen. Muutamassa haastattelussa tiedusteltiin myös pandemian mahdollisia positiivisia vaikutuksia. Haastateltavilta kysyttiin heidän suhtautumistaan maailmantilanteeseen, mutta haastatteliho ei yleensä nostanut esiin Venäjän hyökkäyssotaa Ukrainaan. Haastattelun kulkua sopeutettiin huomioiden haastateltavien jaksaminen ja heidän itse esiin nostamansa näkökulmat.

Litterointipalvelu teki haastattelujen litteroinnin. Aineistoa syntyi yhteensä 924 sivua (rivivälillä 1 ja fontilla Calibri 12). Analysoitava aineisto pseudonymisoitiin.

Analyysi

Tätä artikkelia varten aineisto analysoitiin teemaattisella analyysillä (Braun & Clarke 2006). Ensimmäinen kirjoittaja koodasi aineiston itsenäisesti, ja toinen kirjoittaja vahvisti analyysin validiteetin koodaamalla itsenäisesti osan aineistosta ja tarkistamalla, miten päätelmät sopivat yhteen. Analyysissä käytettiin Atlas.ti-analyysiohjelmaa. Ennen aineiston koodaamista ensimmäinen kirjoittaja kuunteli läpi muiden tutkimushankkeen jäsenten tekemät haastattelut ja rajasi aineistosta tutkimustehtävän kannalta mahdollisimman relevantin materiaalin uudeksi aineistoksi. Haastateltavien vastaukset kysymyksiin siitä, miten he näkevät maailmantilanteen ja miten maailmasta voitaisiin tehdä parempi paikka, sisälsivät paljon viittauksia Venäjän hyökkäyssotaan Ukrainassa, joten aineistoon sisällytettiin kaikki nämä vastaukset. Lisäksi aineistoon sisällytettiin pandemian vaikutuksia haastateltavien arkeen käsittelevä materiaali sekä sellainen sotaa käsittelevä materiaali, jossa ei suoraan käsitelty Ukrainan tilannetta, mutta jonka voitiin arvioida viittavan siihen.

Analyysi tehtiin teoriaohjaavasti elämäntutkimuksen, elämän merkityksellisyyden ja merkityslähteiden näkökulmasta: aineistossa kiinnitettiin erityistä huomiota elementteihin, joissa käsiteltiin sellaisia perustavia uskomuksia kuten todellisuuden ennakoitavuutta, ihmisen toimijuutta, tai esimerkiksi uskonnollisuutta. Aineistosta koodattiin katkelmat, joissa haastateltavat asemoivat itsensä jossakin henkilökohtaisessa suhteessa Ukrainan tilanteeseen ja covid-19-pandemiaan kollektiivisina kriiseinä. Näihin kollektiivisiin kriiseihin läheisesti liittyvät yhteiskunnalliset toimet, kuten koronaan liittyvät rajoitukset ja suositukset, sekä Suomen Nato-prosessia refleктоiva materiaali sisällytettiin rajaukseen. Seuraavien kriteerien tuli täytyä kunkin katkelman rajauksessa: 1) Katkelman tuli viitata haastateltavan tunteisiin, elämäntutkimuksesta heijastaviin perususkomuksiin ja -arvoihin tai arkisiin si-

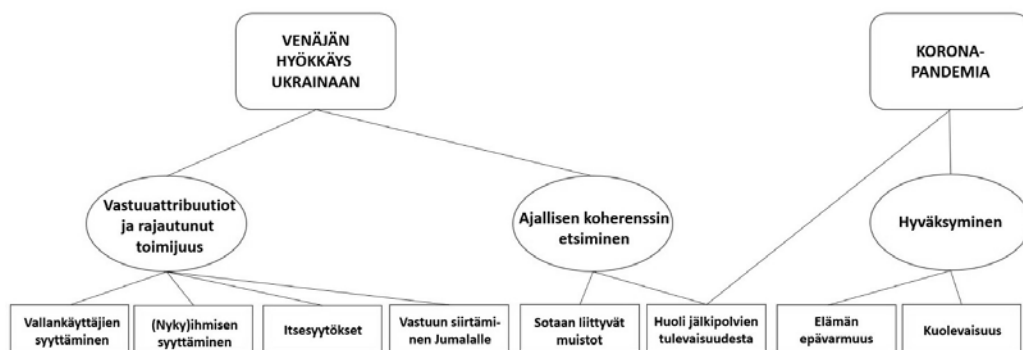
toumuksiin, toistuvaan toimintaan tai toiminnasta pidättäytymiseen, läheisiin ihmissuhteisiin tai omaan menneisyyteen ja/tai omaan tulevaisuuteen. 2) Katkelman tuli sisältää jokin järjeistämisen peruselementti, kuten esimerkiksi ristiriidan käsitteleminen, kausaalisuhteiden vastuuattribuutio tai vertailu. 3) Katkelman välitön asiayhteys tuli säilyttää. Asiayhteyden varmistamiseksi epäselvissä tilanteissa palatettiin takaisin kuuntelemaan haastattelunauhoja. Joissakin kohdissa analyysistä suljettiin ulos aineistokatkelmia, joihin liittyi selkeää johdattelua haastattelijan taholta.

Yksittäisen teeman minimiksi rajattiin kolme katkelmaa. Teema-analyysissä suuri määrä aineistokatkelmia ei välttämättä tarkoita teeman suurempaa merkityksellisyyttä (Braun & Clarke 2006, 82). Analyysissä tehtiin myös latenttia tulkintaa siten, että pääteemojen selkiytyessä yksittäisiä katkelmia tulkittiin niiden valossa (Braun & Clarke 2006, 84). Kuten taulukosta 1 näkyy, yhtä katkelmaa saattoi kuvata useampi pääteema.

Analyysin myötä muodostettiin kaksi toistaan erillistä merkityksen rakentamisen linjaa, joista toinen liittyi Venäjän hyökkäykseen Ukrainassa ja toinen koronapandemiaan. Kuvioista 1 käy ilmi, miten merkityksen rakentaminen muodostui teemojen ja alateemojen tasolla. Venäjän hyökkäykseen Ukrainassa sisältyy kaksi pääteemaa: *Vastuuattribuutiot ja rajoitetun toimijuus* sekä *Ajallisen koherenssin etsiminen*. Ensimmäinen pääteema sisältää alateemat *Vallankäyttäjien syyttäminen*, *(Nyky)ihmisen syyttäminen*, *Itsesyytökset* ja *Vastuun siirtäminen Jumalalle*. Toinen pääteema sisältää kaksi alateemaa: *Sotaan liittyvät muistot* ja *Huoli jälkipolvien tulevaisuudesta*. Koronapandemiasta muodostettiin yksi pääteema, *Hyväksyminen*, ja sille alateemat *Elämän epävarmuus*, *Kuolevaisuus* ja *Huoli jälkipolvien tulevaisuudesta*. Viimeksi mainittu on ainoana alateemana yhteinen Ukrainan sodalle ja koronapandemialle. Siksi tämä teema esitetään vasta tulosluvun lopussa.

Taulukko 1. Esimerkkejä aineiston teemoittelusta.

ALKUPERÄINEN AINEISTOKATKELMA (haastateltavan sukupuoli, ikä, asuinalue)	PÄÄTEEMA JA ALATEEMA (aineistokatkelmien määrä, kpl)
<p>Ai maailman parantamista? En ruppee parantamaan. Nimittäin minä oon niin, että ensinnä niin monimutkasia. Esimerkiksi nyt, tota, pienemmässä mittakaavassa kun otetaan, niin on tuo... Tämä inflaatio täällä Suomessa, joka ei oo läheskään sitä luokkaa mitä se on Amerikoissa. Mut, tuota, sen torjumiseksi mitä on nyt esimerkiksi ministerit ehdottanneet, verohelpotuksia ja että, tota, veron siirtämistä tupakkaan ja viinaan ja niille. Kun ei mikään niistä ei oo yksiselitteisiä. Kaikilla on vastakkaiset vaikutukset sitten myös. Ja esimerkiksi yleinen verohelpotus, annetaanko se sillai että pannaan yks prosentti pienempi vero kaikille, vai pannaanko sitä sinne pienituloisille 10 prosentin helpotus ja mitä... Mikä näistä ois sitten se hyvä. [...] Mikään ei oo yksinkertaista ja minun päivärkki ei riitä selvittämään näitä, että mitenkä puolin se ois loppujen lopuks, tota. [...] Ja sillä voip olla vastakkainenkin tulos, eikä sitä mitä sinä meinoit. Sama, tai täsmää myös suuremmissa puitteissa eri valtioiden välisissä suhteissa myös. Ja tuloksena voip olla et tämmösestä virheajattelusta pahatkin seuraukset. Ukraina on tällä hetkellä hyvinkin selvä kuva Putinin virheestä. [...] Ja, tota, mä jostain luin esimerkiksi... Tuota, todettu joku sairaus siis siinä miehessä. [...] Niin. Sitä en tiä tarkemmin, että mikä on se sairaus, mut kuitenkin että ois todettu joku semmonen, niin... Ja sitten toinen on sitten Trump. Mut se on oikeudessa monta asioo ja niillä ruppee olemaan jo todisteet siitä, että mitä virheitä se teki. Ja kuitenkin molemmilla näillä on omat, isot kannattajajoukkonsa. Vaikka selvästi jo on minun käsitykseni mukaan selvät todisteet mitä virhettä ne on tehny. Mutta on kannattajajoukot, on. Ja ne on... Mitenkä ihmiset voi olla noin yks... Laput silmillä. Niin. Tämä on yks... Yks sitten. Ja kyllä minäkin olin. Oon ollut samalla lailla laput silmilläkin. Kun mennään tähän politiikkaan, niin mä oon melkein kommunisti. Isä oli kommunisti [poliittisen osallistumisen kuvausta, joka sisältää henkilötietoja] Että mä olin niin vasemmalla. (Mies, 86, Itä-Suomi)</p>	<p>VASTUUATTRIBUUTIOT JA RAJAUTUNUT TOIMIJUUS (15) Vallankäyttäjien syyttäminen (8) (Nyky)ihmisen syyttäminen (3) Itsesyytökset (4)</p>
<p>Ja kyllä tää Ukrainan sota painaa mua ihan hirveesti, koko Venäjä. Mitä se tekee. Myöskin sitten tämä maailman henki, joka on muuttunut koko ajan vaan kielteisemmäksi ja kielteisemmäksi uskovaiselle. Kun ajattelee että ihmisille olisi parasta, jos noudatettaisiin jumalan tahtoa ja maailma on tullut koko ajan vaan kielteisemmäksi jumalalle eikä kuuntele. On nostanut jumalan asemaan itsensä, ihminen itse on kaiken mitta ja kriteeri niin sekun on raskasta. Nää kaikki asiat on raskaita. [...] Ei sitä [maailmaa] ihminen paremmaksi tee. Ihminen vaan sotkee. Kuinka paljon on asioita, joita on yritetty ratkaista ja sitten ratkaisulla aiheutettu uusi ongelma? Siis koko ajan ihmiskunnan historia on pelkkää epäonnistumista. En mä voi uskoa siihen, että ihminen vois mitään lopullisesti parantaa. Onneks kaikki katastrofit, jotka on ollut uhkaamassa ei ole toteutunut, että aina on jotenkin selvitty ja osa ratkaisuja kyllä löytyy, että kyllä ihminen on sen verran fiksu, että se osaa keksiä osaratkaisuja mutta noin kokonaisuutena ei tätä maailmaa enää mikään pelasta. Ilmastomuutos etenee väijäämättä. Eihän se osoita mitään pysähtymisen merkkejä. Sodat ei loppu, taudit ei loppu, niitä tulee uusia, köyhyys ei loppu, nälkä ei loppu. [...] Mutta toisaalta ymmärrän sen, että mä en voi kantaa omilla harteillani kaikkia maailman taakkoja. (Nainen, 69, Etelä-Suomi)</p>	<p>VASTUUATTRIBUUTIOT JA RAJAUTUNUT TOIMIJUUS (15) (Nyky)ihmisen syyttäminen (3)</p>
<p>No onhan tää, herättäähän tää ainaki pelkoo jos ei muuta niin tuota Putinia pittää pelätä. En tiä. Kun muistaa niin elävästi ne, vielä ne vanhat pommitukset ja nämä, niin kyllä siis... Ei voi mittään muuta, kun olla niitten raukkohen puolella joka on siellä sodan keskellä. Ja kun niitä nuoria miehiäkkii, miten kamalasti ne on nyt tappanu siellä niin, että... Kyllä siis... Mie kyllä ajattelen monta kertaa sitä, että mitä, minkä tähän Jumala sallii tuomosen. Mutta kai sillä joku tarkoitus on. Mutta että ne, kun ajattellee niitä äitiä, niin kun monta kertaa telkkarissaki on näyttänykki sitä, että, joitten pojat on siellä rintamalla. Kyllä se... Miun velipoika oli sillon, sen ikänen, että sillon ku sota sytty, esim-, eikun tuli rauha, tämän talvisodan rauha. Niin hänellä oli kutsuntapäivä sinä päivänä. Niin minä muistan, kun hän tuli sieltä kutsunnasta, niin juoksin kaulaan kiinni, silleen sylliin ja otin kaulasta. Sanoin että siitä se ryssä näki, että ku oikee sotilas lähtee [...] tuota rintamalle, niin kylläpä tekköö rauhan. (Nainen, 92, Itä-Suomi)</p>	<p>AJALLISEN KOHERENSIN ETSIMINEN (8) Sotaan liittyvät muistot (5)</p> <p>VASTUUATTRIBUUTIOT JA RAJAUTUNUT TOIMIJUUS (15) Vallankäyttäjien syyttäminen (8) Vastuun siirtäminen Jumalalle (3)</p>

Kuvio 1. Analyysin tuloksena muodostetut teemat.

Venäjän hyökkäys Ukrainaan: Vastuuattribuutit ja toimijuuden rajautuminen

Vallankäyttäjien syyttäminen

Venäjän presidentti Putinin toiminnan arvaamattomuudessa ja käsittämättömyydessä kiteytyi ikäihmisten kokemus Venäjän Ukrainaan hyökkäämisen ennakoimattomuudesta. Vaikka Putin nähtiin ensisijaisena syyllisenä sotaan, haastateltavat kyseenalaistivat tämän kognitiivisten kykyjen toimivuutta. Tätä kautta pohdinnassa näkyi kysymys siitä, voiko Putinin nähdä olevan täydessä vastuussa toimistaan. Samalla Putin edusti vain yhtä monista mielivaltaisesti toimivista vallankäyttäjistä, jotka toiminnallaan rajasivat tavallisen ihmisen toimijuutta maailmassa. Ikäihmisille toimijuuden rajautuminen ei kuitenkaan ollut uusi vaan tuttu kokemus: sitä oli koettu jo aiemmin myös muissa yhteiskunnallisissa ja globaaleissa asioissa. Venäjän hyökkäystä Ukrainaan käytettiin yhtenä perusteluna omien vaikuttamisyritysten entistä tiukemmalle rajaamiselle. Erityisesti se tarkoitti etäisyyden ottamista suhteessa maailman tapahtumiin. Vaikutusmahdollisuuksien rajautumiseen haluttiin kuitenkin ottaa aktiivinen ote ja korostaa sitä, että kyse oli myös rajaamisesta eli omasta valinnasta.

Perustellessaan päätöstään vetäytyä ”maailmanparantamisesta” itäsuomalainen mies nostaa esiin Putinin toiminnan vain yhtenä esimerkkinä niistä monista yhteiskunnallisista tilanteista, jotka ovat syynä hänen vetäytymiseensä yhteiskunnallisesta vaikuttamisesta:

Ai maailman parantamista? En ruppee parantamaan. Nimittäin minä oon niin, että ensinnä niin monimutkasia. [...] Mikään ei oo yksinkertaista ja minun päiväräkki ei riitä selvittämään näitä, että mitenkä puolim se ois loppujen lopuks [...]. Ja sillä voi olla vastakkainenkin tulos, eikä sitä mitä sinä meinoit. Sama, tai täsmää myös suuremmissa puitteissa eri valtioiden välisissä suhteissa myös. Ja tuloksena voi olla et tämmöisestä virheajattelusta pahatkin seuraukset. Ukraina on tällä hetkellä hyvinkin selvä kuva Putinin virheestä. [...] Tuota, todettu joku sairaus siis siinä mieheessä. [...] Sitä en tiä tarkemmin että mikä on se sairaus, mut kuitenkin että ois todettu joku semmonen, niin... Ja sitten toinen on sitten Trump. Mut se on oikeudessa monta asioo ja niillä ruppee olemaan jo todisteet siitä, että mitä virheitä se teki. Ja kuitenkin molemmilla näillä on omat, isot kannattajajoukkonsa. (Mies, 86, Itä-Suomi)

Aineisto-otteessa näkyy vastakkainasettelu oman toimijuuden ja maailman monimutkaisuuden välillä, mistä Ukrainan tilanne on yksi esimerkki. Vaikka päätökseen oman toimijuuden rajaamisesta esitetään näennäisesti syyksi oma kyvyttömyys ymmärtää asioita, kritiikin todellinen kohde on vallankäyttäjien lyhytkatseisuudessa. Sitaatissa viitataan Putinin mahdolliseen sairauteen, vaikka täysin selväksi ei käy, ajatteleeko haastateltava sen vaikuttaneen Putinin toimintaan Ukrainassa. Samalla vastuu tilanteesta kuitenkin laajenee myös Putinin ulkopuolelle: haastateltava ihmettelee, miten tämän kaltaisilla vallankäyttäjillä kaikesta huolimatta riittää kannatusta. Näin lyhytkatseisuuden ongelma ei ole vain vallankäyttäjien vaan myös tavallisten, heitä seuraavien kansalaisten.

Oman toimijuuden, ja yleensä ihmisen toimijuuden, rajautuminen suhteessa Putiniin ja muihin vallankäyttäjiin näkyy myös seuraavassa aineisto-otteessa:

Minusta se on kamala, toi Putiniki, mitä ei, eikö ihminen? Eikö se tajua, mitä kaubeita hän saa aikaa? Siis. Minust on kamalaa noi tommost, mutta ku ei niille voi mitään. Et mä. Mul on semmonen lause ollu joskus minun syntymäpäivän kohdalla. Ja minä oon niinku koittanu sitä käyttää, että: "teen, niin tiedän oikeaksi, muut ei taida ihminen". Minusta se on hyvä. Että mul on tämmönen ajatus, et mä koitan niin kun itse tehdä ja eikä liikaa ajattele, niin kun. En mä tulevaisuuttakaan aattele niinku koskaan, mä otan aina vaan päivän kerrallaan. (Nainen, 93, Etelä-Suomi)

Tilanteeseen, johon ei itse voi vaikuttaa, haastateltava näkee ainoana ratkaisuna psyykkisen etäännyttämisen. Tätä ratkaisua hän perustelee kristillisellä elämänkatsomuksellaan: juuri ennen yllä esitettyjä sanoja hän on laulanut patkan virttä "Päivä vain ja hetki kerrallansa". Sitaatissa myös kyseenalaistetaan Putinin kykyä ymmärtää tekojensa seurauksia. Tämä on nähtävissä aineistossa laajasti: Putinia ei syytetty pahuudesta vaan ymmärtämättömyydestä.

(Nyky)ihmisen syyttäminen

Joidenkin haastateltavien mielestä Venäjän hyökkäys Ukrainaan heijasti laajemmin ihmisen ja erityisesti nykyihmisen lyhytkatseisuutta. Eräs itäsuomalainen nainen kertoo osallistuvansa vapaaehtoistyöhön neulomalla ukrainalaisille lapsille vaatteita. Tähän liittyen hän oli käynyt keskustelun sisaruksensa kanssa, joka kieltäytyi auttamisesta epäillen vaatteiden perille menoa. Tilanteesta kertoessaan haastateltava nostaa esiin pienten tekojen merkityksellisuuden. Pian tämä pohdinta kuitenkin jatkuu huomattavasti pessimistisemmästä näkökulmasta:

Mie olen monta kertaa sanonu, että ku kaikki nämä suuret asiat, ne alkaa ihan pienestä. Et jos jokaikinen ihminen tekis sen hyväks edes jotain, nii sitä ei tiedä, vaik se lopputulos olis kuinka hyvä. Mut että. Ihminen on niin, siis ihminen on perusuonteeltaan hirveen inhotava jollaki tavalla. (Nainen, Itä-Suomi, 82)

Sitaatissa on nähtävissä ihmiskäsitys, joka ei anna paljon toivoa pienten tekojen maailmanlaajuisesta vaikuttavuudesta.

Myös seuraava eteläsuomalaisen naisen aineisto-ote edustaa negatiivista ihmiskäsitystä, joka on yhteydessä toivottomuuteen:

Ei sitä [maailmaa] ihminen paremmaksi tee. Ihminen vaan sotkee. Kuinka paljon on asioita, joita on yritetty ratkaista ja sitten ratkaisulla aiheutettu uusi ongelma? Siis koko ajan ihmiskunnan historia on pelkkää epäonnistumista. En mä voi uskoa siihen, että ihminen voisi mitään lopullisesti parantaa. Onneks kaikki katastrofit, jotka on ollut uhkaamassa ei ole toteutunut, että aina on jotenkin selvitty ja osaratkaisuja kyllä löytyy, että kyllä ihminen on sen verran fiksu, että se osaa keksiä osaratkaisuja mutta noin kokonaisuutena ei tätä maailmaa enää mikään pelasta. Ilmastonmuutos etenee väijäämättä. Eihän se osoita mitään pysähtymisen merkkejä. Sodat ei loppu, taudit

ei lopu, niitä tulee uusia, köyhyys ei lopu, nälkä ei lopu. [...] Mutta toisaalta ymmärrän sen että mä en voi kantaa omilla harteillani kaikkia maailman taakkoja. (Nainen, 69, Etelä-Suomi)

Sitaatissa näkyy vahva yhteys toivottomuuden ja oman toimijuuden rajaamisen välillä: kun asioihin ei voi kuitenkaan vaikuttaa, on ainoa vaihtoehto lopulta ottaa niihin psyykkistä etäisyyttä.

Joissakin haastatteluissa erityisesti nykyihmisen surkea tila ja uskonnollisuuden väheneminen yhdistettiin toisiinsa. Kysyttäessä haastateltavien näkemyksiä siitä, miten maailmasta voitaisiin tehdä parempi paikka, uskonto esitettiin ratkaisuna ihmiskunnan ongelmiin. Aineisto-otteet kertovat haastateltavien uskonvan, että uskonnosta ihmiskunta löytäisi tarkoituksen elämälleen:

Kyllä tää Ukrainan sota painaa mua ihan hirveesti, koko Venäjä. Mitä se tekee. Myöskin siten tämä maailman henki, joka on muuttunut koko ajan vaan kielteisemmäksi ja kielteisemmäksi uskovaiselle. Kun ajattelee että ihmisille olisi parasta, jos noudatettaisiin Jumalan tahtoa, ja maailma on tullut koko ajan vaan kielteisemmäksi Jumalalle eikä kuuntele. On nostanut Jumalan asemaan itsensä, ihminen itse on kaiken mitta ja kriteeri niin sekini on raskasta. Nää kaikki asiat on raskaita. (Nainen, 69, Etelä-Suomi)

No kyl mä sanoisin, jos jonku sellasen ajatuksen, mihkä mä itse luotan nii mä pidän aika erikoisena kirkosta eroamista, hengellisyydestä luopumista, ja semmosta yksilökeskeisestä, tai jaksamisesta ja pärjäämisestä, joka ei pidemmän päälle kuitenkaa oo mahdollista, sit järki loppuu ja varallisuus, nii mihkä sä lopulta turvaat enää, nii mun mielestä maailmanrauhan tae olis se, että enemmistö ihmisistä kuuluis johonki uskontokuntaan, mikä on niinku, ihmisellä ihmiskunnalle tärkeitä. (Mies, 73, Etelä-Suomi)

Molemmat haastateltavat kuvaavat haastatteluidensa aikana kristillisen elämänkatsomuksensa henkilökohtaista merkityksellisyyttä. Sitaattien samankaltaisuudesta huolimatta niissä on myös yksi huomattava ero: ensimmäisessä haastateltava viittaa ihmiskunnan pelastuksen löytymiseen nimenomaan kristinuskon Jumalasta, toisessa mistä tahansa uskonnosta.

Vastuun siirtäminen Jumalalle

Kysymällä, ”miksi Jumala sallii tämän”, Ukrainan sodan takaa etsittiin jumalallista tarkoitusta ja sitä kautta toivoa rauhasta. Uskonto ei kuitenkaan pystynyt lunastamaan näitä odotuksia, mikä taas johti toivottomuuteen ja uskonnollisiin epäilyksiin. Tätä kuvaavat seuraavat aineisto-otteet, joissa Jumalaa toisaalta syytetään, ja toisaalta toivotaan, että sodan takana olisi jokin suurempi tarkoitus:

Mie kyllä ajattelen monta kertaa sitä, että mitä, minkä tähden Jumala sallii tuomosen. Mutta kai sillä joku tarkoitus on. (Nainen, 92, Itä-Suomi)

Ku minusta tuntuu, että välillä usko Jumalaan minusta horjuu, sen takia, koska aatellaan, että niin paljon ihmiset rukoilee sotien ja kaikkien puolesta ja ei. (Nainen, 93, Etelä-Suomi)

Molempien haastateltavan sanoissa heijastuu epävarmuus siitä, onko Jumalalla sotien suhteen jokin suurempi tarkoitus. Jälkimmäisen haastateltavan sanoista käy ilmi myös pettymys siitä, että ihmisten rukouksiin sotien päättymisestä ei ole vastattu.

Yhdessä haastattelussa rukous nousee esille erityisesti toimijuutta ja toivoa vahvistavana tekijänä:

Mä olen nimittäin rukoillut myöskin Putinin puolesta. Nää mun rukoukset nyt on sitä mitä ne on, mutta mä olen sanonut niin että Putinilla ei ole kaikki hyvin, että olisiko hyvä

niin päin että tähän tilanteeseen tulis jotakin ratkaisua, että Putinia autettais, että hänelle tulis semmonen, et hänen aivot, silmät aukeis näkemään mikä on nyt niin pabasti väärin. (Nainen, 91, Etelä-Suomi)

Aineisto-ote on ainoa laatuaan siinä mielessä, että siinä Venäjän presidenttiä kohtaan osoitetaan empatiaa. Osaltaan tämä kuvaa sitä, kuinka vahvana haastateltava on pitänyt rukouksen konkreettista voimaa rauhan tuojana. Vaikka yleistyksiä ei voida tehdä, on aineisto-otteen tulkitsemisen kannalta hyvä huomioida haastattelun ajankohta: Ukrainan sodan alkamisesta oli kulunut jo lähes vuosi, ja pelko Venäjän hyökkäyksestä Suomeen oli todennäköisesti laantunut muun muassa Nato-prosessin edistymisen myötä. Vaikka toimijuus ja toivo liittyvät lainauksessa yhteen, sama haastateltava kuitenkin toteaa pian:

Sitten tietysti, jos mä uskoisin, niin mä ajattelisin tietysti että se on nyt joku tämmönen joka kuuluu siihen kokonaisuuteen, tämä vaihe, ja jonain päivänä tästä tulee sitten joku parempi seuraus. Joku aika, joka on parempi kuin tämä. Ja kyllähän se tietysti ihan järjellä ajateltunakin, niin täytyyhän tän joskus loppua ja sitten tulee jotain parempaa. Mutta sitten taas on jossain muualla joku pesäke, joka pubkeaa. Jotenkin tuntuu niin toivottomalle. (Nainen, 91, Etelä-Suomi)

Uskontoon liittyi tulosten perusteella tarkoituksen ja tarkoituksettomuuden sekä toivon ja toivottomuuden näkökulmien välistä vaihtelua.

Itsesyytökset

Venäjän hyökkäys yhdistyi ikäihmisten itsesyytöksiin omasta hyväuskoisuudesta: taustalla oli pettymys siitä, että kertyneestä elämäkokemuksesta huolimatta henkilö ei ollutkaan pysynyt ennakoimaan tapahtumaa. Itsesyytökset liitettiin omaan elämänhistoriaan. Samalla pettymys itseän oli yhteydessä kokemukseen

oman toimijuuden rajautumisesta eli siitä, että asioihin ei voi aina vaikuttaa ja joskus oma toiminta on jopa yhteydessä ei-toivottuihin lopputuloksiin. Seuraava aineisto-ote itäsuomalaiselta mieheltä osoittaa, että pintaan nousi kriittinen suhtautuminen erityisesti nuorempaa itseä ja tämän poliittisia arvoja kohtaan:

Mitenkä ihmiset voi olla noin yks... laput silmillä. [...] Ja kyllä minäkin olin. Oon ollut samalla lailla laput silmilläkin. Kun mennään tähän politiikkaan, niin mä oon melkein kommunisti. Isä oli kommunisti [poliittisen osallistumisen kuvausta, joka sisältää henkilötietoja]. Että mä olin niin vasemmalla. (Mies, 86, Itä-Suomi)

Sitaatissa tuodaan esiin itsesyytös kyvyttömyydestä nähdä tosiasiat. Samalla haastateltavan pohdinta esittää oman kyvyttömyyden esimerkkinä jonkin suuremman ihmisjoukon hyväuskoisuudesta. Näkökulman siirtyminen omaan ja oman isän kommunistiseen ajatteluun ja poliittiseen toimintaan viittaa siihen, että ajatus on enemmän omassa ja menneissä sukupolvissa kuin itseä nuoremmissa sukupolvissa. Oman ja oman isän poliittisen suuntautumisen esiin nostaminen näyttää toimivan jonkinlaisena itsepuolustuksena: oma sosialistinen tausta oli ollut syynä kritiikittömyyteen suhteessa sosialistiseen Neuvostoliittoon.

Hyvin samanlaiset elementit näkyvät seuraavassa sitaatissa, joka sisältää sekä itsesyytöksiä että viittauksen kollektiiviseen joukkoon, joka ei ole suostunut näkemään Venäjän aiheuttamaa uhkaa:

Sit toi sotakin mua huolestuttaa tietysti. Se huolestuttaa tietysti siinä mielessä, että kun sitä kerta kaikkiaan tuudittauduttiin siihen, että sieltä ei voi tulla mitään tommosta tuolta itärajan takaa. Ja mä muistan, kun mun sisokopuoleni, joka oli 15-vuotias silloin kun lähdettiin sieltä [Karjalankannakselta], mä en ollu silloin ees syntynyt vielä, kun mä synnyin silloin evakossa. Niin se sano sit kun me tänne

muutettiin tänne [nykyiselle Itä-Suomessa sijaitsevalle kotipaikkakunnalle] vakituisesti, se sano et – hän itse asuu [paikkakunnalla kaukana itärajasta] – sano, et älkää nyt sinne itärajalle jukolauta. Sitä ei tiää yhtään kuule et mikä hetki se sieltä vyöryy tänne taas, ja on sitä mieltä, että Suomi kuuluu hänen vaikutuspiiriinsä. Sieltä ei ikinä mitään hyvää tuu. No, mä tietysti nauroin hänelle. (Nainen, 81, Itä-Suomi)

Sitaatista on pääteltävissä, että osallistuja viittaa ainakin oman sukupolvensa ”tuudittautumiseen”: sanoissa on kuultavissa syyllisyys omaan perhehistoriaan kuuluvan evakkouden unohtamisesta kokemuseräisenä tietona. Tämän elämänhistorian muistaminen olisi voinut jotenkin auttaa ennakoimaan Venäjän nykyhetken sotaisuutta. Kuten edellisessäkin aineisto-otteessa, ei tästäkään sitaatista käy tarkemmin ilmi, mihin ihmisjoukkoon hyväuskoisuutta kuvaavat sanat tarkasti ottaen viittaavat.

Työnsä ja harrastustensa kautta yhteiskunnalliseen päätöksentekoon aktiivisesti osallistuneen eteläsuomalaisen miehen sanoissa eivät itsesyytökset ole nähtävissä eksplisiittisesti. Sanojen takaa on kuitenkin tulkittavissa ristiriita nykyhetken ja sellaisten rauhaa kyseenalaistamattomien päätöksentekoprosessien välillä, joissa haastateltava oli itse ollut mukana:

Kyl mä silloin ku olin [...] alalla töissä missä nää on ollu työlistoilla nii tota, ajattelin nyt ensimmäiseks sitä, et ei oo ku 20 tai 15 vuotta siitä, kun vakavasti mietittiin esimerkiks [kaupungissa], et tulevais rakennushankkeissa ei enää tarvii väestösuojia tehdä taloyhtiöihin että... [...] Eikä siit oo ku 15 vuotta, ja silloin nähtiin maailmanrauha nii vakaana, et ei siinä oo järkee. (Mies, 73, Etelä-Suomi)

Sitaatista välittyy ajatus siitä, miten kohtalokas virhe väestösuojien rakentamatta jättäminen olisi äkisti muuttuneessa nykytilanteessa ollut. Haastateltavan sanoista jää epäselväksi,

oliko hän itsekin ollut sillä kannalla, että väestösuojia ei tarvitsisi rakentaa. Jos hän olisi aktiivisesti vastustanut ajatusta, olisi oletettavaa, että hän olisi tuonut sen esiin.

Pääteemassa *Vastuuttribuutiot ja oman toimijuuden rajautuminen* näkyy syiden ja syylisten etsiminen Ukrainan sotaan. Tämä oli yksi ikäihmisten merkityksen rakentamisen keino, jonka taustalla oli perususkomuksen horjumisen todellisuuden ennakoitavuudesta. Prosessiin sisältyi myös häpeää omasta ja mahdollisesti oman sukupolven edustajien hyväuskoisuudesta suhteessa Venäjään. Näitä kokemuksia oli erityisesti itäsuomalaisilla haastateltavilla. Heille Venäjän hyökkäyssodassa Ukrainaan ei ollut kysymys mistä tahansa yhteiskunnallisesta näkemyksestä vaan omasta perhehistoriasta. Kaikki tämä vahvisti ikäihmisten kokemusta siitä, että oma ja ihmisen toimijuus maailmassa on hyvin rajallista.

Venäjän hyökkäys Ukrainaan: Ajallisen koherenssin etsiminen

Sotaan liittyvät muistot

Venäjän hyökkäys Ukrainaan aktivoi ikäihmissä merkityksen rakentamista, jossa nykyhetken ja menneisyyden välistä suhdetta tulkittiin uudella tavalla. Osalla haastateltavista Ukrainan tilanne oli aktivoitunut varhaisia lapsuuden sotamuistoja, jotka liittyivät suoraan pelkoon sodan leviämisestä Suomeen. Ajallisen koherenssin etsiminen suhteessa menneisyyteen ei siis välttämättä tarkoittanut pelon helpottumista vaan pikemminkin palaamista menneisyyden vaikeiden kokemusten äärelle. Samalla näihin tunteisiin yhdistyi muistoja merkityksellisistä ja sodan keskellä turvaa tuoneista edesmenneistä läheisistä. Tästä kertovat kaksi seuraavaa aineisto-otetta:

No onhan tää, herättäähän tää ainaki pelkoo jos ei muuta niin tuota Putinia pittää pelätä. Kun muistaa niin elävästi ne, vielä ne vanhat

pommitukset ja nämä, niin kyllä siis... [...] Miun velipoika oli sillon, sen ikänen, että sillon ku [...] tuli rauha, tämän talvisodan rauha. Niin hänellä oli kutsuntapäivä sinä päivänä. Niin minä muistan, kun hän tuli sieltä kutsunnasta, niin juoksin kaulaan kiinni, silleen syltiin ja otin kaulasta. Sanoin että siitä se ryssä näki, että ku oikee sotilas lähtee [...] tuota rintamalle, niin kylläpä tekköö rauhan. Se oli niin sen velipojan. Se oli mulle hirveen tärkeä ihminen koko elämän läpi. Viimeseen hetkeen asti täällä. Täällä hän sitten nukku pois. (Nainen, 92, Itä-Suomi)

Sillon ku on talvisota ollu, ni mä oon ollu sillon kolmevuotias, mun isä on ollu vähän alle 30. Mut mä muistan vielä sen, et vaik tuolla [Suomen alueella] nyt ei, tai kyl ne sielläki pommitti, mut muistan ne lentokoneen äänet ja kuinka mä pelkäsin. Ni nyt on ajateltu, et se olis ihan kauheeta, jos tulis tähän maailmaan. Onneks nyt meni sinne Natoon. [...] Ja sit mä muistan semmosen, mä kävelin isän kans käsi kädessä ja oli tähtinen taivas ja oli lunta, ja sit siin meni niit venäläisiä pommikoneita, meni monta ja sit kauhee se ääni. Sit mä sanoin isälle, et mennään ojaan, ku mä olin kuullu semmosen, et pitää mennä ojaan makaamaan. Isä vaan sano rauhallisesti, ei ne meitä, me ollaan niin pieniä, ei ne meitä näe, on pimeetä. Ja sit me kateltiin tähtiä vaan ja meni lentokoneita oh. (Nainen, 80, Etelä-Suomi)

Vaikka muistoihin sodasta liittyy molemmissa aineisto-otteissa ahdistavia kokemuksia, niihin sisältyy samalla voimakkaita kiintymyksen ja turvallisuuden tunteiden kuvauksia suhteessa läheisiin. Kyseisten haastateltavien ikäero on yli kymmenen vuotta, joten ensimmäisessä otteessa haastateltavalla on selkeitä muistikuvia sota-ajasta sekä kyky hahmottaa sotatilannetta laajemmassa mittakaavassa, kun taas jälkimmäisessä korostuvat yksityiskohtaiset, kehollisesti mieleen painuneet aistikokemukset, erityisesti oman isän turvallisuus uhkaavassa tilanteessa.

Itäsuomalaisen naisen evakkomuistoihin liittyi kokemuksia häpeästä ja vaikenemisesta. Haastateltajan tulkitessa keskustelun kulkua siten, että osallistuja puhuu omasta evakkoidentiteetistään, tämä sanoittaa:

No nyt se [evakkoidentiteetti] on tullu pinta enemmän, ku on nää ukrainalaiset. Se välillä ol vähä, mutta sillo esimerkiksi ei passannu siellä omalla kylällä, vaikka saman pitäjäläisiiki oltiin, ni hyvin paljo sitte evakko-reissuloista huastella. Ei siellä ymmärretty sitä. Hissukseen piti olla. (Nainen, 86, Itä-Suomi)

Lainaus osoittaa, kuinka Ukrainan sodan läheisyys ja yllätyksellisyys aktivoi myös omaan identiteettiin liittyvää pohdintaa sotamuistosta sekä niihin liittyvää vaikenemista. Kokemus siitä, että sota-ajan kokemuksista oli kielletty puhumasta, nousi esille ymmärrystä vaille jäämisen kokemuksena.

Koronapandemian hyväksyminen

Elämän epävarmuus

Koronapandemia globaalina kriisinä muodosti Ukrainan tilanteeseen nähden oman merkityksellistämisen ulottuvuutensa. Poikkeuksena oli huoli jälkipolvista, joka oli yhteinen molemmille kriiseille.

Pandemian nähtiin edustavan elämään olennaisesti kuuluvaa epävarmuutta. Kysyttäessä pandemian mahdollisia positiivisia seurauksia eräs haastateltava vastasi seuraavasti:

No emmä nyt osaa sanoo mitää hyvää sinänsä, ehkä se, palauttanut vähä asetuksia siihen kohtaa meil kaikilla, et mikää ei oo varmaa. [...] Joo ja saattaa olla vaikka tää, ois vieny elämää 10 tai 20 vuotta taaksepäin nii ei se elämä sillonkaa huonoo ollu, me ollaan vaan totuttu aina et kehitystä tapahtuu ja aktiiviteettei lisääntyy ja on hauskaa, mut ei se elämä viime kädes oo sitä. (Mies, 73, Etelä-Suomi)

Aineisto-otteesta nousee esiin näkemys, että pandemia oli asettanut ihmisten arvoja kohdilleen; näihin arvoihin kuului elämän epävarmuuden hyväksyminen.

Esille nousi myös ajatus, että pandemia on kestettävä, koska se ei ole kenenkään syy. Tällainen järjeistäminen auttoi erästä haastateltavaa hyväksymään rajoitusten seurauksena tauonheen yhteydenpidon läheiseen sukulaistyttöön:

Tää tyttö katkas nyt täysin, että ei voi enää ajatellakaan. Sen minä ymmärrän, että semmonen täytyy kestää, kun on tämmönen tilanne. Ei saa olla niin huono järjenjuoksu, ettei sitä kestäis tämmöstä juttua, kun se ei oo kenenkään henkilökohtainen syy. Vaan se on, kun se on kansainvälinen syy. Se ei edes valtakunnallinen, vaan se on ihan kansainvälinen juttu. (Mies, 86, Itä-Suomi)

Tämä näkökulma oli hyvin erilainen verrattuna esimerkiksi Ukrainan sotaa koskevaan merkityksen rakentamisen prosessiin, jossa nimenomaan etsittiin syyllisiä.

Kuolevaisuus

Koronapandemian hyväksymistä edesauttoi kuolevaisuuden hyväksyminen niin omalla kuin ihmisen kohdalla yleensäkin. Tämä käy ilmi seuraavasta otteesta, jossa haastateltava esittää kritiikkiä liiallista sosiaalista eristäytymistä kohtaan koronaviruksen pelossa ja liittää kuolevaisuuden hyväksymisen omaan korkeaan ikäänsä:

Et sä voi ruveta kulkemaan sillä lailla steriilissä kuplassa. Ei se onnistu mitenkään. [...] Et en mä. Kun niit on näin säikkyjä ihmisiä. Niin ehkä se on kun on tähän ikään päässy, niin sitä aattelee, että... [...] se on kuule semmonen juttu, et ne on kuule elämän kirjat kiinni pantu jossain tuolla, niin se on sitten... vaikka minä kuinka asuisin keskussairaalan vieressä, niin ei se kuule enää auta mahdol-

lisesti. [...] Mutta ihmiset ottaa turbia paineita semmosista asioista. Ihan turbia paineita. Mun mielestäni. Et pohtivat liikaa sitä. Ja kuitenkin ovat sit valmiita sanomaan, et kuolema tulee sit kun se tulee, niin kun se tuleekin, totta kai. (Nainen, 81, Itä-Suomi)

Varotoimista riippumatta kuolema tulee haastateltavan mukaan joka tapauksessa yllättäen, ja siksi sitä on turha pelätä.

Oman kuolevaisuuden hyväksyminen käy epäsuoremmin ilmi haastattelusta, jossa koronapandemia terveysuhkineen nähdään pieneenä ongelmana verrattuna Ukrainassa käytävään sotaan:

Mä oon aika realisti. Kyllä mä sen ymmärrän, että jos korona tarttuu, et se on eri-ikäisillä ihmisillä eri ominaisuuksia, siis terveyden, niin se voi olla vaarallinen. Ja mullakin saattaa olla. Ikää nyt ainakin. [...] Enemmän mä pelkään tota Ukrainan tilannetta. Ei tää... Pandemia mennään läpi ja katsotaan, mikä on tulos ja toivotaan parasta ja toivotaan että tää nyt taas leviävä ei ole pahempi kuin aikaisemmat ja että ihmiset ymmärtävät mennä rokotuttamaan itsensä. Se rokotus on... Ja samoin nyt kun tulee tää uus lääke, niin se on tärkeetä että niihin perehdyt ja uskot, koska niihin uskoo terveydenhuoltokin. (Nainen, 81, Etelä-Suomi)

Haastateltava luottaa koronarokotuksiin ja suomalaiseen terveydenhoito-osaamiseen. Merkittävää on myös, että pandemia nähtiin osaltaan jo taakse jääneenä elämänä, kun haastatteluhetkeä varjosti Ukrainan sodan läheisyys.

Myös kolmas haastateltava yhdistää koronapandemian ja kuoleman, mutta tässä tapauksessa kyse ei ole vain omasta kuolemasta vaan yleensä ihmiskunnasta:

Ku ihmisiä on liikaa, jollaki konstilla niit on vähennettävä ja koronakaa ei vieny tarpeeks. Ja sillo aikoinaa, niin maailmansotakaa ei vieny tarpeeks, että. (Nainen, 82, Itä-Suomi)

Haastateltavan sanat näyttävät viittaavan siihen, että koronapandemia vastaisi liikakansoituksen ongelmaan, vaikka yksinään pandemia ei kuitenkaan tätä tehtäväänsä täyttänyt. Tässäkin sitaatissa kuitenkin näkyy kuoleman ymmärtäminen luonnolliseksi osaksi ihmisten elämää.

Koronapandemia ja Venäjän hyökkäys Ukrainaan: Huoli jälkipolvista

Vaikka Venäjän hyökkäys Ukrainaan ja koronapandemia muodostivat selkeästi omat merkityksen rakentamisen ulottuvuutensa, niitä yhdisti huoli jälkipolvien tulevaisuudesta. Venäjän hyökkäykseen liittyen tämä huoli sijoittui osaksi ikäihmisten laajempaa ajallisen koherenssin etsimistä. Huoli jälkipolvista liittyi sellaiseen tulevaisuuteen, jota ikäihmiset eivät tulisi enää itse näkemään. Silti tähän tulevaisuuteen liittyi henkilökohtaista merkityksellisyyttä.

Venäjän hyökkäys Ukrainaan herätti pelkoa sodan leviämisestä Suomeen. Pelko kohdistui erityisesti lastenlasten sotaan joutumiseen:

Ja sitä, nyt mä oon ajatellu ku on ollu tää Ukrainan sota ja kaikki, ni että noi mun lapsenlapsetkin, nuo pojat, ni nehan joutuu sinne sotaan jos tulee sota. (Nainen, 80, Etelä-Suomi)

Kyseinen aineisto-ote sijoittuu osaksi haastateltavan omia varhaisia muistoja sodasta: mielikuvat pommituksista olivat entistä ahdistavimpia, kun ne yhdistyivät jälkipolvien tulevaisuuteen.

Evakkotaustan omaava nainen nostaa samalla tavalla esiin huolen lastenlastensa tulevaisuudesta todeten, että omalla elämällä ei ole enää niin väliä:

Mitä siitä, jos minä käppyrä tässä jään jonkun ydinlaskeutuman alle, mutta... joka olen saanut elää jumalattoman rikkaan elämän, mutta nuo lapsenlapset, teistä nuoremmasta

polvesta, niin siis aattelee, että hyvä Jumala sentään, että mitä teillä on edessä. (Nainen, 81, Itä-Suomi)

Haastateltava laajentaa näkökulmaansa omista lapsenlapsistaan nuorempaa sukupolvea edustavaan haastattelijaan.

Samoin kuin Ukrainan sodan myös koronapandemian kontekstissa tuodaan esiin huoli jälkipolvista:

Täs iässä, 73-vuotiaana ajattelee enemmän jälkikasvua, ku ne kestäis tän ja ei tulis mitään täysin korvaamatonta, tässä niinku pörssikielellä sanottuna ku on viimeinen kvaraali menossa et ei täs enää huonommin voi käydä. (Mies, Etelä-Suomi, 73)

Kun omaa elämää on jo enemmän takana kuin edessä, huoli tulevaisuudesta kohdistuu omiin lapsenlapsiin.

Koronapandemian aiheuttama sosiaalinen eristyneisyys aiheutti huolta nuorten sosiaalisten taitojen kehittymättä jäämisestä:

Totta kai se vaikuttaa minuunkin, kun lapsi, suren sitä kuinka paljon pojalta [lapsenlapsi] on jäänyt kokematta sitä normaalia lapsuutta, ja sitten toisaalta taas on tytärpuoli [...] ja hänellä on myös lapsenlapsia, nyt koronan aikana syntyi yksi vauva. Mä olen ihmetellyt kun [...] ne kaikki muut [perheen lapset] on semmosia avoimia, iloisia, hymyileviä, niin tää vauvapa ei olekaan. Se on vakava, se katselee vakavasti kaikkia [...] Vaikka ei se mun elämäni vaikuta niin murehdituttaa oikeastaan, tavallaan ajateltuna Suomen tulevaisuus, että opiskelijat kaikki, kuinka paljon on menetetty. (Nainen, 69, Etelä-Suomi)

Haastateltavan sanat kertovat siitä, että ikäihmisille koronapandemian henkilökohtainen merkityksellisyyss ei välttämättä noussut oman elämän ja tulevaisuuden suojelemisen tarpeesta. Huomio suuntautui niihin läheisiin, jotka jäävät maailmaan oman kuoleman jälkeen.

Johtopäätökset

Tutkimuksessa selvitettiin, miten ikäihmisten merkityksellistävät koronapandemiaa ja Venäjän hyökkäystä Ukrainaan kollektiivisina kriiseinä. Tulokset osoittivat, että näitä kahta kriisiä merkityksellistettiin eri tavoin. Ukrainan sota horjutti ikäihmisten perustavaa, elämäntarkastukseen kuuluvaa uskomusta omista kyvyistä ennakoita todellisuutta. Tähän liittyvässä merkityksen rakentamisen prosessissa esiintyi vastuuattribuutioita suhteessa vallankäyttäjiiin, (nyky)ihmiseen, Jumalaan ja omaan itseeseen. Näiden tekijöiden kautta koettiin oman toimijuuden rajautumista yhteiskunnassa ja uskonnollisia epäilyksiä. Venäjän hyökkäys Ukrainaan uhkasi myös ikäihmisten ajallisen koherenssin kokemusta: prosessissa palattiin takaisin lapsuuden aikaisiin ja ylisukupolvisiin sotamuistoihin, joista osassa heijastui häpeän ja vaikenemisen elementtejä. Venäjän hyökkäys Ukrainaan uhkasi ikäihmisten elämäntarkastusta ja elämän merkityksellisuuden kokemusta. Sen sijaan koronapandemia ei horjuttanut heidän elämäntarkastustaan, koska sen koettiin heijastavan elämään kuuluvaa epävarmuutta. Vaikka Ukrainan sota ja koronapandemia muodostivat selkeästi erilliset merkityksen rakentamisen prosessinsa, niitä yhdisti huoli jälkipolvien tulevaisuudesta. Tätä kautta myös pandemia oli uhka elämän merkityksellisuuden kokemukselle.

Ikäihmiset näkivät koronapandemian heijastavan elämään kuuluvaa epävarmuutta, joka tulisi vain hyväksyä. Kyky hyväksyä elämään kuuluva epävarmuus voi olla yksi selitys sille, että pandemian psykologinen kuormitus on ollut ikäihmisten kohdalla keskimäärin nuorempia ikäluokkia vähäisempi (esim. Ojalampi ym. 2023). Tulokset viittaavat erityisesti siihen, että vaikka ikäihmiset ovat kuuluneet vakavan koronavirusinfektion riskiryhmään, iän myötä lisääntyvä oman kuolevaisuuden hyväksyminen (ks. Fortner & Neimeyer 1999, 401) on toiminut heitä psykologisesti suojaavana tekijänä. Tätä tulosta tukee aikaisempi tutkimus, jonka

mukaan pandemian alkuvaiheessa alle 30-vuotiaita kuormitti kuoleman pelko (Kirkon tutkimuskeskus 2020). Toinen tärkeä syy koronapandemian vähäisempään kuormittavuuteen voi olla se, että toisin kuin Ukrainan sotaa, ikäihmiset eivät pitäneet pandemiaa ihmisen tahallisesti aiheuttamana kriisinä (ks. Smith & North 1993, 406).

Koronapandemiaan liittyvä elämän epävarmuuden hyväksyminen ei kuitenkaan näyttänyt toimivan ikäihmisiä psykologisesti suojaavana tekijänä Venäjän hyökkäystä Ukrainaan. Yksi tärkeä syy tähän voi olla se, että osa ikäihmisistä syytti itseään kyvyttömyydestä ennakoita hyökkäystä. Näin Venäjän hyökkäys Ukrainaan horjutti heidän omanarvontuntoaan, joka on osa elämän merkityksellisyyden kokemusta (ks. Baumeister 1991, 44–47). Tulokset viittaavat pettymykseen suhteessa oman elämäntarkastuksen tuomaan viisauteen varsinkin silloin, kun elämäntarinaan kuului aktiivista osallistumista poliittiseen ja yhteiskunnalliseen päätöksentekoon.

Toinen syy Ukrainan tilanteen kokemiseen pandemiaa suurempana uhkana oli kokemus oman ja yleensä ihmisen toimijuuden rajautumisesta. Toimijuus on elämäntarkastuksen ytimessä ja tukee selviytymistä kollektiivisissa kriiseissä (Luszczynska ym. 2009; Maffly-Kipp ym. 2022). Käsillä olevan tutkimuksen tulos on siinä mielessä yllättävä, että juuri pandemian aikaa leimaa ihmisten, erityisesti ikäihmisten, toimijuuden rajaaminen yhteiskunnan vallankäyttäjien taholta erilaisten rajoitusten kautta. Ikäihmiset näyttivät kuitenkin suhtautuvan näihin rajoituksiin ymmärtävästi. Sen sijaan Venäjän hyökkäys Ukrainaan edusti Putinin (ks. myös Haavisto 2022, 5) ja yleensäkin vallankäyttäjien mielivaltaisuutta. Putiniakaan ei kuitenkaan nähty pahana ihmisenä; sen sijaan hänen vastuutaan tilanteesta rajattiin vetoamalla ymmärtämättömyyteen. Kokonaisuudessaan ikäihmisten kokema toimijuuden rajautuminen ei ollut heille uusi kokemus, vaan sitä oli koettu myös suhteessa muihin yhteiskunnallisiin asioihin. Tämä viittaa siihen, että yhteis-

kunnassa ei riittävästi tueta ikäihmisten osallistumisen mahdollisuuksia (Spännäri 2008).

Uskonnosta etsittiin vastausta sodan aiheuttaman kärsimyksen tarkoitukseen ja sitä kautta tulevaisuuden toivoa. Hallitsemattomissa tilanteissa tällainen vastuun siirtäminen Jumalalle voi tukea selviytymistä (Pargament 1997, 181–182, 294). Suomalaisten ikäihmisten uskonnollisuudesta tiedetään melko vähän, mutta esimerkiksi koronapandemian yhteydessä uskonnollisuus näyttää tukeneen heidän selviytymistään (Ojalampi ym. tulossa). Tutkimusten mukaan uskonto voikin olla ikäihmisille merkittävä resurssi erilaisista kriiseistä selviytymisessä (Emery & Pargament 2004; Spännäri 2008; Saarelainen ym. 2021). Käsillä olevan tutkimuksen tulokset viittaavat kuitenkin siihen, että uskonnolta voidaan odottaa myös liikaa. Uskonnosta haetut erityisesti järjeistämiseen pyrkivät keinot eivät riittäneet vastaamaan Venäjän hyökkäyssodan odottamattomuuteen ja kuormittavuuteen, ja seurauksena oli uskonnollisia epäilyksiä ja toivottomuutta.

Ukrainan tilanne näyttää aktivoineen osassa ikäihmisiä sekä lapsuudenaikaisia että ylisukupolvaisia sotamuistoja ja -traumoja (ks. Hirschberger 2018). Esimerkiksi evakkotausta nousi esille asiana, johon liittyi sosiaalista vaikenemista. Ihminen kerryttää muistoja erityisesti ikävuosien 6–30 välillä (Berntsen ym. 2022; Pirhonen ym. 2023), ja varhaisia muistoja sodasta sanoitettiin hyvin konkreettisten ja kehollisten ilmaisujen kautta. Tämä voi osaltaan vaikuttaa siihen, että ikäihmiset näyttäisivät kuormittuvan Venäjän hyökkäyksestä Ukraina nuoria ikäpolvia enemmän (Helfer ym. 2022; Valtioneuvosto 2022). Lisäksi tulokset viittaavat siihen, että Venäjän hyökkäys Ukraina on voinut uhata erityisesti Itä-Suomessa asuvien ikäihmisten elämäntähtämyksistä ja elämän merkityksellisuuden kokemusta. Itä-Suomessa sodan menetykset olivat aikoinaan erityisen suuria ja jättivät jälkeensä paljon sosiaalisia ongelmia (Kivimäki & Männistö 2016, 171–172). Näin ollen itä-

suomalaisilla haastateltavilla on saattanut olla kollektiivinen kokemus siitä, että sodasta ei selvitty, ei ainakaan yhtä hyvin kuin muualla. Jos taustalla on traumakokemus, se saattaa kuormittaa selviytymistä uudessa kriisissä, oletettavasti varsinkin silloin, kun kriisit muistuttavat toisiaan (ks. Acierno ym. 2006).

Sekä pandemian että Ukrainan tilanteen yhteydessä kuvattiin huolta niiden vaikutuksista omiin jälkipolviin. Näin myös koronapandemia oli yhteydessä ikäihmisten elämän merkityksellisyden kokemukseen. Aiemmissakin tutkimuksissa on todettu, että iän myötä tietoisuus sukupolvien ketjusta aktivoituu (Tornstam 2005; Spännäri 2008). Huoli jälkipolvista edustaa niin sanottua generatiivisuutta, joka on yhteydessä elämän merkityksellisuuden kokemukseen (Schnell 2009). Tämän tutkimuksen tulokset osoittavat kuitenkin, että sodan kaltaisten kollektiivisten kriisien kontekstissa ikäihmisten jälkipolviin suuntautuva generatiivisuus voi olla myös haavoittuvuustekijä.

Tulokset tuovat esiin kahden kollektiivisen kriisin erilaisuuden yksilöpsykologisesta näkökulmasta (vrt. Pennebaker & Harber 1993, 141–142). Erityisesti ikäihmisillä kollektiivisen kriisin kuormittavuus näyttäisi liittyvän siihen, millä tavalla se horjuttaa heidän kokemustaan ajallisesta koherenssista suhteessa menneisyyteen. Tulos on yhdenmukainen aikaisempien tutkimusten kanssa, jotka osoittavat, että ikäihmisille menneisyyden ymmärtäminen on elämäntähtämyksen ja elämän merkityksellisuuden kokemuksen tärkeä osatekijä (Krause 2004; Duppen ym. 2019). Käsillä oleva tutkimus osoittaa, että eri aikoina tapahtuneet kollektiiviset kriisit kytkeytyvät merkityksellistämisen prosessissa toisiinsa: Koronapandemian merkityksellisyys väheni vertautuessaan Venäjän hyökkäykseen Ukrainassa. Käynnissä olevan sodan merkityksellisyys puolestaan kasvoi vertautuessaan omiin lapsuuden ja nuoruuden sotamuistoihin.

Tutkimuksen rajoitteet

Tutkimuksella on useita rajoituksia. Aineiston koko ei mahdollista yleistettävää johtopäätöksiä. Tutkimuksessa ei kiinnitetty erityistä huomiota kollektiivisesta kriisistä kuluneen ajan vaikutukseen merkityksen rakentamisen prosessiin (ks. Pennebaker & Harber 1993; Smith & North 1993; Park ym. 2021). Lisäksi ikäihmiset ovat heterogeeninen joukko; tutkimuksen osallistujat olivat terveydeltään ja toimintakyvyltään melko hyväkuntoisia. Näin esimerkiksi covid-19-pandemiaan liittyvät negatiiviset kokemukset ovat saattaneet jäädä aineistossa vähäisiksi (ks. esim. Ahosola ym. 2021; Kulmala ym. 2021).

Kiitokset

Kiitämme haastattelutiimimme jäseniä: TT tutkijatohtori Isto Peltomäkeä, TM väitöskirjatutkija Heidi Toivasta ja YTM väitöskirjatutkija Johanna Listolaa. Lisäksi kiitämme rakentavista huomioista TM väitöskirjatutkija Noora Palmia. Lopuksi kiitokset Emil Aaltosen säätiölle, joka on rahoittanut artikkelin taustalla olevan hankkeen.

Yhteydenotto:

Jonna Ojalampi, TT, tutkijatohtori
Itä-Suomen yliopisto
jonna.ojalampi@uef.fi

Kirjallisuus

- Aaltonen M, Pulkki J, Teräväinen P, Forma L. Ikään-tyneiden kokemukset hoivan ja avun saamisesta koronapandemian aikana. *Gerontologia* 2021;35(4):326–41. <https://doi.org/10.23989/gerontologia.107721>
- Acierno R., Ruggiero KJ, Kilpatrick DG, Resnick, HS, Galea, S. Risk and protective factors for psychopathology among older versus younger adults after the 2004 Florida hurricanes. *The Am J Geriatr Psychiatry* 2006;14(12):1051–9. <https://doi.org/10.1097/01.JGP.0000221327.97904.b0>
- Adhikari BI, Bhagawati, KC. Post traumatic stress disorder and coping strategies among adult survivors of earthquake, Nepal *BMC Psychiatry* 2019;19(1):e118. <https://doi.org/10.1186/s12888-019-2090-y>
- Ahosola P, Tuominen K, Tiainen K, Jolanki O. Mikä muuttui vai muuttuiko mikään? Yli 65-vuotiaiden arki korona-aikana. *Gerontologia* 2021;35(4):342–55. <https://doi.org/10.23989/gerontologia.103376>
- Baumeister RF. Meanings of life. New York: The Guilford Press, 1991.
- Berntsen D, Kirk M, Kopelman MD. Autobiographical memory loss in Alzheimer’s disease: the role of the reminiscence bump. *Cortex* 2022;150:137–48. <https://doi.org/10.1016/j.cortex.2022.02.008>
- Braun V, Clarke V. Using thematic analysis in psychology. *Qual Res Psychol* 2006;3(2):77–101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Bulman RJ, Wortman CB. Attributions of blame and coping in the “real world”: severe accident victims react to their lot. *J Pers Soc Psychol* 1977;35(5):351–63. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.35.5.351>
- Dell’Osso L, Carmassi C, Massimetti G, Stratta P, Riccardi I, Capanna C, et al. Age, gender and epicenter proximity effects on post-traumatic stress symptoms in L’Aquila 2009 earthquake survivors. *J Affect Disord* 2021;146(2):174–80. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2012.08.048>
- Duppen Rn D, Machielse A, Verté Rn D, Dury S, De Donder L, Consortium DS. Meaning in life for socially frail older adults. *J Community Health Nurs* 2019;36(2):65–77. <https://doi.org/10.1080/07370016.2019.1582160>
- Emery EE, Pargament KI. The many faces of religious coping in late life: conceptualization, measurement, and links to well-being. *Ageing International* 2004;29(1):3–27. <https://doi.org/10.1007/s12126-004-1007-2>
- Fortner BV, Neimeyer RA. Death anxiety in older adults: a quantitative review. *Death Studies* 1999;23(5):387–411. <https://doi.org/10.1080/074811899200920>
- García-Portilla P, de la Fuente TL, Bobes-Bascarán T, Jiménez Treviño L, Zurrón Madera P, et al. Are older adults also at higher psychological risk from COVID-19? *Aging Ment Health* 2021;25(7):1297–304. <https://doi.org/10.1080/13607863.2020.1805723>

- Grossmann I, Na J, Varnum MEW, Park DC, Kitayama S, Nisbett RE. Reasoning about social conflicts improves into old age. *PNAS* 2010;107(16):7246–50. <https://doi.org/10.1073/pnas.1001715107>
- Haavisto I. Suomalaiset arvostavat venäläisiä, mutta pitävät Venäjää sotilaallisena uhkana 2022. EVA-analyysi. Elinkeinoelämän valtuuskunta, 2022. Internet: <https://www.eva.fi/blog/2022/04/12/suomalaiset-arvostavat-venalaisia-mutta-pitavat-venajaa-sotilaallisena-uhkana/> (viitattu 21.1.2023).
- Helfer A, Manner J, Pitkänen T. Poikkeustila toisen jälkeen: nuorten näkemyksiä koronasta Ukrainan sotaan 2022. Nuorisotutkimusseura ry, 2022. Internet: <https://www.nuorisotutkimusseura.fi/nakokolma89> (viitattu 22.3.2023).
- Hirschberger, G. Collective trauma and the social construction of meaning. *Front Psychol* 2018;9:1–14. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.01441>
- Kirkon tutkimuskeskus. Alle 30-vuotiaat kokevat eniten kuormitusta koronakriisissä. 2020. Internet: <https://evl.fi/tiedote/alle-30-vuotiaat-kokevat-eniten-kuormitusta-koronakriisissa/> (viitattu 1.3.2023).
- Kivimäki V, Männistö A. Sodan särkemä arki. Helsinki: WSOY, 2016.
- Krause, N. Stressors arising in highly valued roles, meaning in life, and the physical health status of older adults. *J Gerontol B Psychol Sci Soc Sci* 2004;59(5):S287–97. <https://doi.org/10.1093/geronb/59.5.S287>
- Kulmala J, Tiilikainen E, Lisko I, Ngandu T, Kivipelto M, Solomon A. Personal social networks of community-dwelling oldest old during the Covid-19 pandemic – a qualitative study. *Front Public Health* 2021(9):e770965. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2021.770965>
- Luszczynska A, Benight CC, Cieslak R. Self-efficacy and health-related outcomes of collective trauma. *Eur Psychol* 2009;14(1):51–62. <https://doi.org/10.1027/1016-9040.14.1.51>
- Maffly-Kipp J, Gause C, Kim J, Vess M, Hicks JA. Agentic meaning-making: free will beliefs, sense-making, and psychological distress following collective traumas. *Curr Res Soc Psychol* 2022;3:e100074. <https://doi.org/10.1016/j.cresp.2022.100074>
- Marinaci T, Venuleo C, Gennaro A, Sammut G. Making sense of the COVID-19 pandemic: a qualitative longitudinal study investigating the first and second wave in Italy. *Heliyon* 2021;7(9):e07891. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2021.e07891>
- North CS, Pfefferbaum B. Research on the mental health effects of terrorism. *JAMA* 2002;288(5):633–6. <https://doi.org/10.1001/jama.288.5.633>
- Ojalampi J. Existential space with an escape: meaning making and relationship commitment in the narratives of spouses of people with mental illness. Helsinki: University of Helsinki, 2021. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-7604-2>
- Ojalampi J, Peltomäki I, Palmi N, Saarelainen SM. Covid-19-pandemia ja eksistentiaalinen haavoittuvuus. Teoksessa: Kallatsa L, Ojalampi J, toim. Kokemuksia, käytäntöjä ja kohtaamisia rajoituksissa: koronapandemia eksistentiaalisena, eettisenä ja uskonnollisena kysymyksenä. Helsinki: Suomalainen Teologinen Kirjallisuusseura, 2023:10–30.
- Ojalampi J, Peltomäki I, Palmi N, Sørensen T, Saarelainen SM. COVID-19 distress, sources of meaning and crisis of meaning in the Finnish context. *Ment Health Relig Culture*, tulossa.
- Pargament, KI. The psychology of religion and coping: theory, research, practice. New York: Guilford Press, 1997.
- Park CL. Making sense of the meaning literature: an integrative review of meaning making and its effects on adjustment to stressful life events. *Psychol Bull* 2010;136(2):257–301. <https://doi.org/10.1037/a0018301>
- Park CL, Finkelstein-Fox L, Russell BS, Fendrich M, Hutchison M, Becker J. Psychological resilience early in the covid-19 pandemic: stressors, resources, and coping strategies in a national sample of Americans. *Am Psychol* 2021;76(5):715–28. <https://doi.org/10.1037/amp0000813>
- Park, CL, Folkman, S. Meaning in the context of stress and coping. *Rev Gen Psychol* 1997;1(2):115–44. <https://doi.org/10.1037/1089-2680.1.2.115>
- Park CL, Riley KE, Snyder LB. Meaning making coping, making sense, and post-traumatic growth following the 9/11 terrorist attacks. *J Posit Psychol* 2012;7(3):198–207. <https://doi.org/10.1080/17439760.2012.671347>
- Pearman A, Hughes ML, Smith EL, Neupert SD. Age differences in risk and resilience factors in

- COVID-19-related stress. *J Gerontol B Psychol Sci Soc Sci* 2021;76(2):e38–44. <https://doi.org/10.1093/geronb/gbaa120>
- Pennebaker JW, Harber KD. A social stage model of collective coping: The Loma Prieta earthquake and The Persian Gulf war. *J Soc Issues* 1993;49(4):125–45. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1993.tb01184.x>
- Phifer JF Psychological distress and somatic symptoms after natural disaster: differential vulnerability among older adults. *Psychol Aging* 1990;5(3):412–20. <https://doi.org/10.1037/0882-7974.5.3.412>
- Pirhonen J, Vähäkangas A, Saarelainen SM. Religious bodies – Lutheran chaplains interpreting and asserting religiousness of people with severe dementia in Finnish nursing homes. *J Ageing Longev* 2023;3(1):92–106. <https://doi.org/10.3390/jal3010008>
- Rantanen T, Eronen J, Kauppinen M, Kokko K, Saanahti S, Kajan N, et al. Life-space mobility and active aging as factors underlying quality of life among older people before and during COVID-19 lockdown in Finland – a longitudinal study. *J Gerontol* 2021;76(3):e60–7. <https://doi.org/10.1093/gerona/glaa274>
- Saarelainen SM, Inkilä H, Oveido L, Vincent F, Seryczyńska B, Roszak P, et al. Searching for meaning in life in the times of COVID-19. *Diakonian tutkimus* 2022;2:7–34. <https://doi.org/10.37448/dt.111912>
- Saarelainen SM, Peltomäki I, Ojalampi, J. Relationaalisuus ikääntyvän yksilön elämän merkityksellisyyden ja toimijuuden tukena. Teoksessa: Saarelainen SM, Kimanen A, Inananen T, toim. Uskonto-yhteisö-yksilö: uskonnollinen kehitys moninaistuvassa yhteiskunnassa. Helsinki: Suomalainen Teologinen Kirjallisuusseura, 2021:221–35.
- Sandbakken EM, Sigrun MM. “Now we are all in the same boat. At the same time, we are not.” Meaning-making and coping under COVID-19 lockdown in Norway. *Hu Arenas* 2023;6(2):201–25. <https://doi.org/10.1007/s42087-021-00208-z>
- Schnell T. The sources of meaning and meaning in life questionnaire (SoMe): relations to demographics and well-being. *J Posit Psychol* 2009;4(6):483–99. <https://doi.org/10.1080/17439760903271074>
- Smith EM, North CS. Posttraumatic stress disorder natural disasters and technological accidents. In: Wilson JP, Raphael B, eds. *International handbook of traumatic stress syndromes*. Springer Science+Business Media, LLC, 1993:405–20.
- Spännäri J. Rukous on perintöä suvusta sukuun: ikääntyneet ja uskonto vuosituhannen vaihteen Suomessa. Helsinki: Helsingin yliopisto, 2008. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-5033-6>
- Tiilikainen E, Lisko I, Kekkonen E, Solomon A, Ngandu T, Kivipelto M, et al. Everyday life meaningfulness for the community-dwelling oldest old during the COVID-19 pandemic. *Front Psychol* 2021;12:e716428. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.716428>
- Tornstam L. Gerotranscendence: a developmental theory of positive aging. Springer, 2005.
- Uotila H, Jolanki O. Kotona asuvien 60 vuotta täytäneiden ihmisten yksinäisyys koronapandemian aikana. *Gerontologia* 2022;36(3):271–90. <https://doi.org/10.23989/gerontologia.111969>
- Valtioneuvosto. Kansalaispulssi – 34. kierros, Verkko-kysely 6.4.–11.4.2022, 15–74-vuotiaat mannersuomalaiset. 2022. Internet: https://valtioneuvosto.fi/ajankohtaista/kansalaispulssi/yhteenvetot?p_p_id=com_liferay_asset_publisher_web_portlet_AssetPublisherPortlet_INSTANCE_wyjVijSnOfHl&p_p_lifecycle=0&p_p_state=normal&p_p_mode=view&com_liferay_asset_publisher_web_portlet_AssetPublisherPortlet_INSTANCE_wyjVijSnOfHl_delta=10&p_r_p_resetCur=false&com_liferay_asset_publisher_web_portlet_AssetPublisherPortlet_INSTANCE_wyjVijSnOfHl_cur=2 (viitattu 21.3.2023).
- Valtioneuvosto. Rajoitukset ja suositukset koronapandemian aikana. 2023. Internet: <https://valtioneuvosto.fi/tietoa-koronaviruksesta/rajoitukset-ja-suositukset> (viitattu 21.3.2023).